

تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری

«در حقوق ایران و انگلستان»

تألیف

عبدالکریم شاهرخ شهرکی

با مقدمه

دکتر حسین میر محمد صادقی

عضو هیأت علمی و مدیر گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی

دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

سرشناسه: شاهرخ شهرکی، عبدالکریم، ۱۳۶۰
 عنوان قراردادی: ایران - قوانین و احکام / انگلستان - قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآورنده: تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در حقوق ایران و انگلستان / تألیف: عبدالکریم شاهرخ
 شهرکی؛ با مقدمه حسین میرمحمد صادقی
 مشخصات نشر: تهران، نگاه بینه، ۱۳۹۰
 مشخصات ظاهری: ۱۷۵ ص
 شابک: ۴۰۰۰ ریال، ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۴-۰۹-۱
 وضعیت فهرست‌نویسی: براساس اطلاعات فیبا
 یادداشت: کتابنامه: ص ۱۶۹؛ همچنین به صورت زیرنویس
 یادداشت: کتاب حاضر پایان‌نامه (کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷) مؤلف است
 موضوع: مستی (حقوق جزا)
 موضوع: مسئولیت جزائی - انگلستان
 موضوع: مستی (فقه)
 موضوع: الکلیسم
 موضوع: مسئولیت جزائی - ایران
 موضوع: حقوق تطبیقی
 شناسه افزوده: میرمحمد صادقی، حسین ۱۳۳۵- مقدمه‌نویس
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۱۰ ۲۲ش/۵۰۷۹ K
 رده‌بندی دیویی: ۳۴۵/۰۵
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۰۶۱۲۳

مؤسسه فرهنگی انتشاراتی نگاه بینه

میدان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - پلاک ۲۵۵ - طبقه دوم - واحد ۴

تلفن: ۶۶۴۹۲۹۳۳-۶۶۴۱۴۲۵۵

« تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در حقوق ایران و انگلستان »

مؤلف: عبدالکریم شاهرخ شهرکی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: واحد فنی مؤسسه نگاه بینه

چاپ: اول ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: فرانقش

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۴-۰۹-۱

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه مؤلف.....	۱۱
بخش اول: جایگاه مستی در حقوق کیفری.....	۱۷
فصل اول: اصول و مبانی.....	۲۱
مبحث اول: تعریف مستی و تحولات قانون گذاری.....	۲۱
گفتار اول: تعریف مستی.....	۲۱
گفتار دوم: مستی و تحولات قانون گذاری.....	۲۳
الف) قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴.....	۲۳
ب) اصلاحیه قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲.....	۲۳
ج) قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱.....	۲۴
د) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰.....	۲۴
ه) حقوق کشور انگلیس.....	۲۵
گفتار سوم: تأثیر مستی بر موازنه عایبه مغزی.....	۲۵
مبحث دوم: انواع مستی.....	۲۶
گفتار اول: مستی با الکل یا مستی تر و آثار الکل.....	۲۷
الف) الکل.....	۲۷
ب) آثار الکل.....	۲۸
گفتار دوم: مستی با مواد مخدر و داروها.....	۳۰
الف) مواد خواب آور یا سستی زا.....	۳۱
ب) مواد توهم زا.....	۳۳
ج) مواد توان افزا یا محرک.....	۳۴
د) مواد آرام بخش (داروهایی که مصرف پزشکی دارند).....	۳۵
ه) کریستال (تلفیقی از توهم زائی و توان افزائی).....	۳۵
گفتار سوم: مستی محصول مصرف الکل، مواد مخدر یا هر دو.....	۳۶
مبحث سوم: تشخیص و احراز مستی.....	۳۸
گفتار اول: تشخیص علمی مستی در سوء مصرف الکل (ضابطه عینی).....	۳۸
الف) جذب الکل در بدن.....	۳۹
ب) اندازه گیری الکل و شیوه های علمی آن.....	۳۹
ج) اثرات الکل بر بدن.....	۴۰

۴۰	گفتار دوم: تشخیص علمی مستی در سوء مصرف دارو
۴۰	الف) نمونه برداری از خون، اوره و مو
۴۱	ب) احراز مستی از طریق آزمایش خون، اوره و مو
۴۲	گفتار سوم: احراز و تشخیص فقهی، حقوقی مستی
۴۵	فصل دوم: مستی و مسئولیت کیفری
۴۵	مبحث اول: مبانی و خصوصیات مسئولیت کیفری
۴۶	گفتار اول: تعریف و مفهوم مسئولیت کیفری
۴۷	الف) تعریف مسئولیت کیفری
۴۸	ب) مفهوم مسئولیت کیفری
۴۹	گفتار دوم: ماهیت و ساختار مسئولیت کیفری
۴۹	الف) مسئولیت وضعیتی و مسئولیت انتسابی
۵۰	ب) نظریه‌های مختلف در خصوص مبنای مسئولیت کیفری
	گفتار سوم: انطباق مسئولیت کیفری اشخاص مست با نظریه‌های مختلف راجع به مبنای
۵۱	مسئولیت کیفری
۵۱	الف) مستی در نظریه شخصیت
۵۲	ب) مستی در نظریه انتخاب
۵۴	ج) مستی در نظریه توانایی یا اهلیت
۵۶	مبحث دوم: عنصر روانی لازمه مسئولیت کیفری
۵۷	گفتار اول: تقصیر
۵۸	الف) تقصیر بر اساس رفتار مرتکب
۵۹	ب) تقصیر بر اساس نحوه اثبات
۶۰	ج) تقصیر بر اساس قلمرو و ساختار متشکله
۶۱	د) تقصیر از منظر خواستگاه مرجع یا متعلق آن
۶۲	گفتار دوم: سوءنیت (قصد مجرمانه)
۶۲	الف) سوءنیت یا قصد مجرمانه در حقوق ایران
۶۳	ب) قصد مجرمانه در حقوق انگلستان
۶۵	ج) اقسام سوءنیت
۶۶	د) تفاوت سوءنیت در حقوق ایران و انگلیس
۶۶	گفتار سوم: خطای جزائی
۶۶	الف) مفهوم خطای جزائی در حقوق ایران
۶۷	ب) مفهوم خطای جزائی در حقوق انگلستان

بخش دوم: دفاع مستی در برابر مسئولیت کیفری در حقوق ایران و انگلستان.....	۷۱
فصل اول: تأثیر مستی بر ارکان مسئولیت کیفری.....	۷۷
مبحث اول: مستی به عنوان عامل رافع مسئولیت کیفری.....	۷۷
گفتار اول: عوامل تعیین کننده مسئولیت کیفری در وضعیت مستی.....	۷۸
گفتار دوم: معیار رفع مسئولیت کیفری در حالت مستی.....	۷۹
الف) دفاع مسلوب الارادگی (انجام عملی غیرارادی).....	۸۰
ب) دفاع جنون.....	۸۰
ج) انکار عنصر روانی لازمه‌ی جرم.....	۸۰
گفتار سوم: اثر تحقیر آمیز بودن انکار مسئولیت کیفری.....	۸۲
مبحث دوم: عنصر روانی جرم ارتکاب یافته در حال مستی.....	۸۳
گفتار اول: عدم قابلیت انتساب جرم ارتکاب یافته به مرتکب مست.....	۸۳
گفتار دوم: فقدان عنصر روانی در جرائم ارتکاب یافته در حال مستی.....	۸۴
فصل دوم: رویکرد حقوق ایران و انگلستان در برابر جرائم ارتکاب یافته در حال مستی.....	۸۷
مبحث اول: تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در جرائم با سوءنیت عام.....	۸۷
گفتار اول: علت ایجاد حالت مستی.....	۸۷
الف) مستی غیرارادی.....	۸۷
ب) مستی ارادی.....	۸۹
ج) مستی کلی و مستی جزئی.....	۹۰
گفتار دوم: جرائم با سوءنیت عام و خاص.....	۹۱
گفتار سوم: قواعد حاکم بر مسئولیت کیفری اشخاص مست در مورد جرائم با سوءنیت عام.....	۹۵
مبحث دوم: تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در جرائم با سوءنیت خاص.....	۹۷
گفتار اول: قواعد حاکم بر مسئولیت کیفری اشخاص مست در مورد جرائم با سوءنیت خاص.....	۹۷
گفتار دوم: انتقال مسئولیت کیفری از جرائم با سوءنیت خاص به جرائم با سوءنیت عام.....	۱۰۰
فصل سوم: تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری اشخاص مست در جرم قتل در حقوق ایران و انگلیس.....	۱۰۳
مبحث اول: تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری اشخاص مست در جرم قتل در حقوق ایران.....	۱۰۳
گفتار اول: مسلوب الارادگی.....	۱۰۳
الف) تعریف و شرایط مسلوب الارادگی.....	۱۰۴
ب) سلب اختیاری اراده.....	۱۰۸
ج) علت سلب اراده.....	۱۰۹

- گفتار دوم: شرایط رفع قصاص از قاتل مست..... ۱۱۱
- گفتار سوم: ارادی یا غیرارادی بودن مستی در قتل..... ۱۱۴
- مبحث دوم: بررسی ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی..... ۱۱۵
- گفتار اول: مبنای فقهی ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی..... ۱۱۶
- گفتار دوم: ایرادات ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی..... ۱۱۷
- گفتار سوم: منظور از «چنین عملی» در ماده ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی..... ۱۱۹
- مبحث سوم: قواعد حاکم بر مسئولیت کیفری اشخاص مست در جرم قتل در حقوق انگلیس..... ۱۲۲
- گفتار اول: پرونده برد..... ۱۲۲
- گفتار دوم: پرونده لیپمن..... ۱۲۴

بخش سوم: مستی و تعارض با اصول بنیادین حقوق ماهوی و شکلی در حقوق ایران و

- انگلیس..... ۱۲۷
- فصل اول: مستی و جنون عارضی یا الکلیسم..... ۱۲۹
- مبحث اول: تعریف و انواع الکلیسم و عوارض ناشی از اعتیاد به الکل..... ۱۲۹
- گفتار اول: تعریف الکلیسم..... ۱۳۰
- گفتار دوم: انواع الکلیسم..... ۱۳۱
- الف) الکلیسم حاد..... ۱۳۱
- ب) الکلیسم مزمن..... ۱۳۱
- گفتار سوم: عوارض روانی ناشی از اعتیاد به الکل..... ۱۳۱
- مبحث دوم: معیار و استاندارد جنون عارضی..... ۱۳۲
- گفتار اول: تشخیص جنون عارضی..... ۱۳۲
- گفتار دوم: معیار جنون عارضی..... ۱۳۴
- گفتار سوم: آزمایش و ضرورت کارشناسی..... ۱۳۵
- مبحث سوم: مسئولیت کیفری مجنون الکلیسم..... ۱۳۶
- گفتار اول: جنون محصول مصرف طولانی مدت الکل، دارو یا مواد مخدر..... ۱۳۶
- گفتار دوم: شاخص‌های جنون خمری..... ۱۳۸
- گفتار سوم: علت عدم معافیت..... ۱۴۰
- فصل دوم: مستی به قصد کسب رشادت و اختلاط مستی با برخی جرائم و دفاعیات..... ۱۴۱
- مبحث اول: مستی به قصد کسب رشادت و انجام جرم..... ۱۴۱
- گفتار اول: تشدید مجازات در فرض مستی به قصد ارتکاب جرم..... ۱۴۱
- گفتار دوم: شرایط تشدید مجازات در مستی به قصد ارتکاب جرم..... ۱۴۳
- گفتار سوم: بررسی تطبیقی مستی به قصد ارتکاب جرم در حقوق ایران و انگلیس..... ۱۴۴

الف) مستی به قصد ارتکاب جرم در حقوق ایران.....	۱۴۴
ب) مستی به قصد ارتکاب جرم در حقوق انگلیس.....	۱۴۵
مبحث دوم: مستی در جرائم مبتنی بر بی احتیاطی و جرائم خاص.....	۱۴۸
گفتار اول: مستی و جرائم مبتنی بر بی احتیاطی.....	۱۴۸
گفتار دوم: مستی در جرائم ناشی از سهل انگاری و جرائم بدون تقصیر.....	۱۵۱
گفتار سوم: مستی در تجاوز به علف و شروع به تجاوز به علف.....	۱۵۲
الف) اشتباه در تشخیص هویت قربانی.....	۱۵۳
ب) اشتباه در تشخیص رضایت قربانی.....	۱۵۳
مبحث سوم: مستی و اختلاط با دیگر دفاعیات.....	۱۵۵
گفتار اول: مستی و دفاع اکراه و اشتباه.....	۱۵۵
گفتار دوم: مستی و دفاع تحریک یا برانگیختگی و دفاع مشروع.....	۱۵۸
فصل سوم: تشریفات آئین دادرسی و بار اثبات دلیل در مورد اشخاص مست.....	۱۶۱
مبحث اول: تشریفات و آئین دادرسی کیفری.....	۱۶۱
گفتار اول: اثبات ارادی یا غیرارادی بودن مستی.....	۱۶۱
گفتار دوم: مشکلات پیش روی هیئت منصفه.....	۱۶۳
مبحث دوم: بار اثبات دلایل.....	۱۶۵
گفتار اول: بار اثبات دلیل در حقوق ایران.....	۱۶۵
گفتار دوم: بار اثبات دلیل در حقوق انگلستان.....	۱۶۶
منابع و مآخذ.....	۱۶۹

به نام خدا

تأثیر مستی و جنون بر روی فرد یکسان است. در هر دو، انسان قوه‌ی کنترل و ارده‌ی خود را از دست داده و ممکن است دست به اقداماتی بزند که در آن شرایط، طبیعت و ماهیت آن اعمال را درک نمی‌کند. لیکن، اثر حقوقی این دو حالت یکسان نیست. این اختلاف ناشی از آن است که مجنون بودن امری غیرارادی است و در نتیجه هیچ کس را نمی‌توان به خاطر مجنون بودنش سرزنش کرد، لیکن دچار شدن به مستی غالباً قابل سرزنش است، زیرا این حالت معمولاً ناشی از مصرف ارادی مواد مستی‌آور می‌باشد. بنابراین، در کلیه‌ی نظام‌های حقوقی، برخورد سخت‌تری با افرادی که تحت تأثیر مستی دست به ارتکاب جرم می‌زنند، نسبت به کسانی که در نتیجه‌ی جنون مرتکب جرم می‌شوند، انجام می‌گیرد، و اصل را بر مسئول بودن شخص مست، جز در موارد مشخص‌شده‌ی در قانون، می‌گذارند. از همین روست که ماده ۲۲۴ «قانون مجازات اسلامی» اشعار می‌دارد «قتل در حال مستی موجب قصاص است...» و صرفاً در صورت مسلوب‌الاراده بودن کامل شخص و این که او قبلاً خود را برای چنین عملی مست نکرده باشد از قصاص معاف خواهد بود. حتی در آن حالت هم، اگر اقدام وی موجب اخلال در نظم جامعه یا خوف شده و یا بیم تجری مرتکب یا دیگران برود، طبق ماده‌ی مذکور، وی به سه تا ده سال حبس محکوم خواهد شد. در حقوق انگلستان نیز مستی فقط در جرایم نیازمند «سوءنیت خاص» می‌تواند رافع مسئولیت باشد.

گسترش و تنوع یافتن مواد مستی‌آور و تشنه‌آور در جهان طی سال‌های اخیر، که آنها را از حد مشروبات الکلی فراتر برده است، باعث استناد مهمان‌بیشتری به این دفاع در پرونده‌های کیفری در ایران و سایر کشورها شده است. این امر بررسی دقیق تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری را از لحاظ قوانین کشورهای مختلف جهت صدور آرای صحیح ایجاب می‌نماید.

اینک خوشوقتم که جناب آقای عبدالکریم شاهرخ شهرکی پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود را، که آن را در سال ۱۳۸۷ تحت مشاوره‌ی اینجانب در دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی تحت عنوان «بررسی تطبیقی تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان» به انجام رسانیده‌اند، به زیور طبع می‌آریند، تا امکان استفاده‌ی علاقمندان بیشتری از دست‌آوردهای این پژوهش فراهم آید. تداوم توفیقات محقق ارجمند را در انجام امور پژوهشی و تحقیقاتی از درگاه احدیت مسألت دارم.

تهران- تابستان ۱۳۹۰

دکتر حسین میرمحمد صادقی

عضو هیأت علمی و مدیر گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی

دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه مؤلف

الف) طرح بحث

موضوع مستی و تبعات آن از دیدگاه‌های حقوقی، مذهبی، پزشکی، اجتماعی و ... قابل بحث و بررسی است. پرداختن به هر یک از این ابعاد اولاً بی‌ارتباط با سایر وجوه آن نبوده و ثانیاً به جهت کثرت مطالب، می‌تواند موضوع چند پایان‌نامه‌ی مستقل باشد. در این مختصر، صرفاً به بیان مطالبی موجز و مختصر پیرامون مستی از نظر مقررات قانونی و شیوه‌های عملی تمییز و تشخیص آن‌ها از یکدیگر، با اثبات مستی، ارتباط مستی با جنون، مستی ارادی به قصد ارتکاب جرم و ... می‌پردازیم. در نظام حقوقی اسلامی از نظر کیفری تنها کسی مقصر و مستوجب مجازات است، که رفتار جزائی رایا اراده‌ی مجرمانه همراه با شرایط جسمانی و عقلانی مناسب انجام داده باشد. یعنی مجرم می‌بایست همزمان با داشتن عنصر روانی دارای اهلیت (ادراک و اختیار) در زمان وقوع جرم باشد. چنانچه رفتار خطاکارانه (معصیت) به نحو عصیانگری (مقصرانه) اتفاق افتاده باشد، مرتکب مستحق مجازات خواهد بود. عصیان به دو صورت عمدی در معنای قصد مجرمانه و اهمال به صورت قصور و یا تقصیر قابل تحقق است.^۱

به‌طور کلی می‌توان گفت مستی غالباً به صورت ارادی ایجاد شده و معمولاً اشخاص با قصد و نیت دست به مست نمودن خود می‌زنند. از طرفی مستی همچون اکراه و اضطرار و برخلاف جنون، حالتی موقت و زودگذر می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت مستی یک گناه ارادی است و مرض محسوب نمی‌شود، لذا هر کس می‌بایست در برابر رفتار خود مسئول شناخته شود چرا که افراد عموماً در انتخاب دارای اراده بوده و توانایی و اختیار هدایت رفتار و اعمال خود را دارا می‌باشند. اصولاً اصل آزادی اهمیت به سزایی در آزادی انسان و حقوق اشخاص دارا می‌باشد.

مستی معمولاً با مجرمیت عجین می‌باشد چرا که مستی قوه عاقله فرد را تضعیف و اراده و آگاهی وی را به شدت تحت تأثیر قرار داده و شخص تحت تأثیر الکل یا سایر مواد مخدر اختیار، اراده، آگاهی و کنترل خود را از دست می‌دهد. در این وضعیت حکم کلی به رفع مسئولیت موجب فرار مجرم از مجازات و حکم به مسئولیت نیز صرف نظر از این که نقض اصول حقوقی است، ممکن است مجازات بی‌گناهی را به دنبال داشته باشد. بنابراین مستی از منظر حقوقی مسئله‌ای بفرنج و پیچیده به نظر می‌رسد به نحوی که از یک سو، در حالت مستی اشخاص به‌طور منطقی فکر

نمی‌کنند و نسبت به کنترل اعمال و رفتار خود اراده و اختیار تام ندارند و بنابر اصول حقوقی اشخاص نبایستی به همان اندازه و به همان نحو که در وضعیت هوشیاری مسئول هستند، مسئول شناخته شوند. از دیگر سو به جهت حفظ نظم و امنیت جامعه استفاده از مستی در راستای معافیت از مجازات نه تنها در خصوص کلیه جرائم، بلکه خصوصاً در جرائم خشونت آمیز، صددرصد و به نحو کامل قابل قبول نخواهد بود.

بنابراین لازم و ضروری است که دفاع مستی صرفاً در شرایط و اوضاع و احوال خاص آن اعمال شده و تنها محدود به مواردی باشد که واقعاً عنصر روانی جرم مفقود است. آنچه که در اعمال مسئولیت کیفری ضرورت دارد این است که فکر و عقل مرتکب بر اعمال وی کنترل داشته باشد. البته صرف این که فکر و ذهن متهم به درستی عمل نمی‌کرده، جهت رفع مسئولیت کیفری کفایت نمی‌کند. از طرفی لازم به ذکر است معیار این که کسی را از نظر کیفری بتوان مسئول قلمداد نمود، فکر و اندیشه مرتکب است نه عقل و ذهن یک فرد معقول و منطقی. در واقع معیار شخصی مطرح است نه معیار عینی.

قانون‌گذار ایرانی مستی را تعریف نکرده و تشخیص آن را به عرف وانهاده است. بیان معنای لغوی و مفهوم اصطلاحی مستی را در بخش اول به تفصیل بیان خواهیم نمود لیکن مستی را به اعتبار منشأ آن می‌توان حالتی تعبیر نمود که بواسطه شرب خمر یا استعمال هر ماده شیمیایی دیگر از قبیل مواد مخدر و امثال آن ممکن است ایجاد شود. همچنین مستی به اعتبار علائم و عوارض آن کیفیت مخصوصی است که تحت تأثیر مواد مسکر ایجاد شده و قدرت ارزیابی و تشخیص سود و زیان را از انسان سلب کرده، موجب اختلال تام یا نسبی اراده می‌گردد. به طوری که در این وضعیت که با سرور و شادمانی همراه است فرد نظم کلام خود را از دست داده و آنچه را که در حالت عادی مایل به ذکر آن نیست بیان کرده، احساس قدرت و نیرومندی می‌کند.

تجزیه و تحلیل عنصر مادی جرم بدون بررسی دقیق حالت‌های روانی و ارزشیابی اخلاقی میسر نمی‌باشد. بنابراین اگر متهمی عنصر مادی جرم را مرتکب گردید، اعمال مسئولیت کیفری بدون توجه به عنصر روانی صحیح نخواهد بود، حتی اگر نسبت به عنصر مادی دارای مسئولیت تام باشد. ارتباط مستی و تقصیر جزائی بسیار پیچیده است و ممکن است از نوع رابطه روحی - روانی باشد به ویژه اگر به عنوان یک دفاع حقوقی نسبت به وضعیت روانی متهم مورد لحاظ قرار گیرد.

به طور کلی مستی رافع مسئولیت کیفری محسوب نمی‌گردد و متهم نمی‌تواند عذر بیاورد که چنانچه مست نبود هرگز مرتکب جرم نمی‌گردید. تنها این مسئله مطرح می‌شود که آیا متهم عنصر

روانی لازمه‌ی جرم را دارا بوده یا خیر؟ مسئله این نیست که آیا متهم قادر به تشکیل عنصر روانی جرم بوده یا خیر بلکه مسئله این است که آیا در زمان ارتکاب جرم متهم دارای عنصر روانی جرم بوده یا خیر؟ فرد از نظر کیفری در صورتی مسئول قلمداد می‌گردد که توانایی درک اعمال و رفتار خود و توانایی کنترل رفتار خود را داشته باشد.

در حقوق کیفری ایران در باب مستی و تأثیر آن بر مسئولیت کیفری با مواد ۵۳ و ۲۲۴ قانون مجازات اسلامی روبرو می‌باشیم. خلاصه‌اً ماده ۲۲۴ نخست یک اصل کلی را بیان می‌کند مبنی بر این که قتل در حال مستی موجب قصاص است. بنابراین در موارد شک در قصاص و عدم قصاص قاتل مست و تردید در این که قتل در حال مستی واقع شده یا خیر این اصل مرجع است. در ادامه ماده موردی را از این اصل کلی استثناء می‌کند و آن این است که چنانچه قتل ارتکاب یافته، دارای شرایطی باشد قاتل مست قصاص نخواهد شد.

اولاً قتل در حالت مستی واقع شده باشد بدین معنا که صرفاً قاتل در زمان ارتکاب مست بوده باشد. ثانیاً اختیار و قصد به کلی از قاتل سلب شده باشد. بنابراین مستی خفیف و جزئی به نحوی که به‌طور کلی اختیار و اراده را از فرد سلب نکرده باشد رافع مسئولیت کیفری و به تعبیر ماده ۲۲۴ موجب اسقاط مجازات قصاص نخواهد گردید. ثالثاً جانی خود را برای ارتکاب جرم که به نظر می‌رسد همان قتل بوده باشد مست نکرده باشد.

ماده ۵۳ قانون مجازات اسلامی نیز مقرر می‌دارد «اگر کسی بر اثر شرب خمر، مسلوب الاراده شده لکن ثابت شود که شرب خمر به منظور ارتکاب جرم بوده است، مجرم علاوه بر مجازات استعمال شرب خمر به مجازات جرمی که مرتکب شده است نیز محکوم خواهد شد». در خصوص تمایز مواد ۵۳ و ۲۲۴ قانون مارالذکر می‌توان گفت اولاً ماده ۵۳ اختصاص به جرم خاصی ندارد و به صورت عام و کلی ذکر شده در حالی که ماده ۲۲۴ صراحتاً اختصاص به جرم قتل دارد. ثانیاً در ماده ۲۲۴ اصل بر قصاص در حال مستی است مگر این که ثابت شود قاتل خود را برای قتل مست نکرده باشد. لیکن در ماده ۵۳ ظاهراً اصل بر آن است که جرم در حال مستی مجازات ندارد مگر این که ثابت شود مجرم برای ارتکاب جرم خود را مست کرده است. البته تعارض این ماده از این حیث قابل توجه نیست چرا که خصوصیتی در قتل وجود ندارد که مقتضی تمایز فوق باشد.

در حقوق انگلیس ادله مستی که دلالت بر ناتوانی متهم از تشکیل سوءنیت خاص که عنصر ضروری جرم می‌باشد، می‌بایست در کنار سایر حقایق بررسی شود مبنی بر این که آیا متهم واقعاً قصد چنین عملی را داشته یا خیر؟ آیا متهم به اندازه‌ای مست بوده که قادر به تشکیل سوءنیت

خاص جرم نباشد؟ در حقوق انگلستان اصل بر این است که مستی می‌تواند در جرائم با سوءنیت خاص یک دفاع محسوب شود. اما نسبت به جرائم با سوءنیت عام این گونه نیست. هرگاه مستی مانع از این شود که متهم سوءنیت لازم را دارا باشد متهم تبرئه می‌گردد. دادستان می‌بایست با درنظر گرفتن این حقیقت که متهم مست بوده، قصد واقعی وی را به اثبات برساند. برعکس در جرائم با سوءنیت عام با اثبات مست بودن متهم دادستان الزامی به اثبات عنصر روانی جرم نخواهد داشت. تقسیم جرائم به دو گروه با سوءنیت عام و خاص مبتنی بر یک اصل حقوقی نبوده و غالباً از تصمیمات دادگاه‌ها ناشی می‌شود که بر این احساس مبتنی بوده که محاکم نمی‌خواهند اجازه دهند الکلی و مستی باعث فرار مجرمین از مسئولیت گردد.

در حال حاضر در خصوص جرائم با سوءنیت عام و خاص دو رویکرد وجود دارد. نخست این که چنانچه جرم صرفاً از روی قصد و سوءنیت قابل ارتکاب باشد این جرمی است با سوءنیت خاص و اگر با سایر اشکال عنصر روانی چون بی‌احتیاطی و سهل‌انگاری و... جرم با سوءنیت عام خواهد بود. دومین رویکرد بر این اساس است که در جرائم با سوءنیت خاص عنصر معنوی پارا فراتر از عنصر مادی می‌گذارد یا به تعبیری بیش از عنصر مادی است. این تفکیک از مقایسه‌ی «حمله‌ی ساده»^۱ و «حمله به قصد مقاومت در برابر بازداشت»^۲ بیشتر مشخص می‌گردد. عنصر مادی حمله‌ی ساده اقدام به فعلی است که موجب ایراد خشونت مستقیم و غیرقانونی نسبت به دیگری است یا بی‌احتیاطی نسبت به این که ممکن است شخص مورد خشونت قرار گیرد. در حمله به قصد مقاومت در برابر بازداشت، عنصر مادی همان است لیکن عنصر روانی یک جزء اضافی مبنی بر قصد مقاومت در برابر بازداشت را دارا می‌باشد.

وقتی دفاع مستی در مقابل جرمی با سوءنیت خاص مورد پذیرش واقع می‌شود و دارای شرایط و ارکان لازم باشد متهم به‌طور کلی از مسئولیت کیفری مبرا نمی‌گردد. برای اکثر جرائمی که برای تحقق نیاز به سوءنیت خاص دارند معمولاً جرمی مشابه و خفیف‌تر که سوءنیت عام جهت تحقق آن کفایت می‌کند وجود دارد. به‌طور مثال جرم قتل عمد تبدیل به قتل غیرعمد می‌گردد. منتهی مشکلی که ایجاد می‌شود این است که برای هر جرمی با سوءنیت خاص، جرمی با سوءنیت عام وجود ندارد از جمله سرقت.

در حقوق کشور انگلیس بین مستی ارادی و غیرارادی تمایز است. مستی ارادی رافع مسئولیت

1- Assault

2- Assault with intent to resist arrest

کیفری محسوب نمی‌گردد مگر این که یا شخص کلاً ناتوان از تشکیل سوءنیت خاص باشد و یا این که قانون‌گذار صراحتاً اندیشه و عقیده باطل و اشتباه را در جرمی خاص دفاع قلمداد کند یا دیگر این که مستی متهم تحت عنوان سایر دفاعیات از جمله جنون مطرح گردد. همچنین مستی زمانی غیرارادی است که متهم بدون تقصیر مست شده باشد؛ به اندازه‌ای که فاقد عنصر روانی جرم باشد. مستی در مواردی غیرارادی محسوب می‌شود که توسط خود فرد ایجاد نشده باشد، مثل این که دیگری عمداً فرد را مست کند یا در مواردی که ناشی از مصرف داروی تجویز شده توسط پزشک بوده باشد، حتی اگر مصرف زیادتر از میزان تجویز شده باشد و...

همچنین مستی هرگز نسبت به جرائمی که با بی‌احتیاطی اعم از بی‌احتیاطی عینی، یا شخصی و یا مسامحه و... واقع می‌گردند مؤثر نبوده و حتی می‌تواند عامل تشدید مجازات محسوب و از طرفی دادستان را معاف از اثبات عنصر روانی که همان بی‌احتیاطی، مسامحه و... است می‌نماید.

(ب) فرضیات تحقیق

۱- مستی عامل موجه جرم نبوده بلکه صرفاً مستی عامل رافع مسئولیت کیفری محسوب می‌گردد. مستی زمانی رافع مسئولیت است که فرد را کلاً مسلوب الاراده و مسلوب الاختیار نموده و مستی جزئی رافع مسئولیت کیفری نیست. همچنین اگرچه قانون‌گذار ایرانی به تبع فقه اسلامی، مستی را صرفاً ناشی از شرب خمر یا مصرف الکل دانسته، به نظر می‌رسد این امر ناشی از غفلت یا مسامحه بوده و ضرورت دارد این خلأ قانونی رفع گردد و مستی ناشی از مصرف سایر مواد نیز مؤثر در مقام باشد.

۲- مستی غیرارادی نسبت به هر جرمی رافع مسئولیت کیفری محسوب می‌گردد به شرط آن که مانع از این باشد که متهم عنصر روانی لازمی جرم را دارا بوده باشد. مستی ارادی اصولاً رافع مسئولیت نیست مگر در شرایط بسیار استثنائی و جزئی. همچنین ضرورت دارد که قانون‌گذار ملاک احراز و تشخیص مستی را مشخص نماید.

۳- مستی کامل و تام عنصر روانی جرم را زائل نموده و مانع از آگاهی و اراده و اختیار فرد نسبت به عمل خود و سالب کنترل فرد نسبت به رفتارش می‌باشد که در این وضعیت، اعمال مسئولیت کیفری معارض با اصول حقوقی است.

۴- مستی صرفاً عامل مؤثر بر کیفر نبوده و مستی اصولاً با اصول حقوقی ناسازگار و معارض بوده و این تعارض بین حفظ نظم عمومی و برقراری اصول حقوقی و عدالت و انصاف می‌باشد. البته لازم به ذکر است قانون‌گذار ایرانی از قرار دادن مستی در کنار صغر و جنون به عنوان یک عامل

رافع مسئولیت کیفری ابا داشته باشد. به نظر می‌رسد در حقوق ایران مستی مرتکب تأثیری بر مسئولیت کیفری او نداشته و صرفاً با جمع شرایطی موجب سقوط یا تبدیل مجازات است.

ج) اهمیت و ضرورت تحقیق

در تمامی نظام‌های حقوقی مدرن، موضوع مستی مرتکبین جرائم مطمح نظر بوده و به جهت اهتمام به مقوله‌ی حقوق و آزادی‌های فردی و جلوگیری از صدور احکام و آراء غیرعادلانه راجع به مجرمین مست، تحقیقات فراوانی پیرامون موضوع مستی و تأثیر آن بر مسئولیت کیفری اشخاص به عمل آمده و نتیجه‌ی این توجه و اهتمام در قالب مواد قانونی در قوانین جزائی این کشورها تبلور یافته است. اهمیت و ضرورت تحقیقاتی از این دست به ویژه با نگاه مقایسه‌ای و تطبیقی بر کسی پوشیده نیست و چه بسا مقدمه‌ای برای بررسی همه جانبه در ابعاد مختلف موضوع مستی بوده و زمینه‌ی عطف توجه قانون‌گذار ایرانی را نیز سبب گردد.

د) پلان کلی

بخش اول کتاب تحت عنوان «جایگاه مستی در حقوق کیفری» به بیان اصول و مبانی مستی در فصل نخست، اعم از تعریف اصطلاحات و مفاهیم، تحولات قانون‌گذاری، انواع مستی، تشخیص و احراز مستی و... پرداخته و در فصل دوم به بیان مستی و مسئولیت کیفری تحت عناوین مبانی و خصوصیات مسئولیت کیفری، تعاریف و مفاهیم، ساختار و مبانی، تبیین عنصر روانی (سوءنیت مجرمانه، خطای جزائی و...) پرداخته‌ایم. بخش دوم تحت عنوان «مستی دفاعی حقوقی در برابر مسئولیت کیفری در حقوق ایران و انگلستان» اختصاص به بررسی نقش واقعی مستی در قبال ارتکاب جرم در هر دو نظام حقوقی ایران و انگلستان داشته که قسمت اصلی کتاب محسوب می‌گردد. در این بخش می‌توان به تأثیر مستی بر ارکان مسئولیت کیفری، عنصر روانی جرم ارتکاب یافته در حال مستی و تأثیر مستی بر مسئولیت کیفری در جرائم مختلف اشاره نمود. در بخش سوم و پایانی تعارض مستی با اصول بنیادین حقوق کیفری در نظام‌های حقوقی ایران و انگلیس را مورد بررسی قرار داده ایم که تعارض مستی و جنون عارضی یا الکلیسم، مستی به قصد کسب رشادت و ارتکاب جرم و تعارضات در روند رسیدگی و تشریفات دادرسی و همچنین تأثیر مستی در جرائم مبتنی بر بی‌احتیاطی و جرائم خاص و همچنین اختلاط مستی با دیگر دفاعیات مورد بررسی قرار گرفته‌اند.